s. 27-42
Araştırma Makalesi / Research Article
SİİRT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
SIIRT UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
ISSN 2148-385X • Cilt/Volume: 6 • Sayı/issue: 1
Geliş/Received: 05/04/2019 • Kabul/Accepted: 11/06/2019
Bu makale İThenticate ile kontrol edilmiştir. This Article Was Checked by İThenticate
Atıf/Cite as: Biçakcı, Harun. Ütopyalar ve 21. Yüzyılda Ütopyacılık- Utopias and Utopianism in The Twenty-First Century. Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Siirt University Journal of Divinity Faculty, Cilt 6 Sayı 1, Haziran 2019, s. 27-42

ÜTOPYALAR VE 21. YÜZYILDA ÜTOPYACILIK

Harun BİÇAKCI*

Öz

Ütopyalar, çok uzun bir tarihsel ve kültürel mirasa sahiptir. İnsanların mutlak iyiliğe ve mutluluğa olan özlemleri neticesinde de her dönemde ve her yüzyılda önemli ütopya örneklerinin sahneye çıktığı görülmektedir. Çağımızda hızla artan sorunlar ve adaletsizlikler karşısında insanların bu özlemleri artarak devam etmektedir. Edebi türün önemli örneklerini sergileyen bu ütopik kurgular, sadece edebiyatın değil, sosyoloji, ekonomi siyaset gibi çok farklı disiplinlerin de ilgi alanındadır. Diğer bir deyimle ütopyalar, birbirinden çok farklı yaklaşımlar tarafından çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı ütopyaların ve ütopyacılığın yirmi birinci yüzyıldaki konumunu ve mevcut durumunu analiz etmektir. Bu çerçevede çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle ütopya ve ütopyacılığın tarihsel ve kültürel serüveni üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ise bu tarihsel süreçten süzülerek gelen ve yirmi birinci yüzyılda ütopyaların ve ütopyacılığın mevcut durumu analiz edilmektedir. Çalışmada literatür taraması tekniği kullanılmıştır. Araştırma bu literatürün değerlendirilmesi, analizi, yorumlanması ve betimlenmesine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler:
Sosyoloji, Ütopya, Ütopyacılık, Ütopya tarihi, 21. yüzyılda ütopya

* Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Samsun, harunbicakci@gmail.com , Orcid.org/ 0000-0002-9222-6124

Abstract

Utopias and Utopianism in The Twenty-First Century

Utopias have a very long historical and cultural heritage. As a result of human aspirations for absolute good and happiness, there are important examples of utopia in every period and century. These aspirations also continue to increase in the face of rapidly increasing problems and injustices in our age. The utopian fictions that show important examples of the literary genre are not only related to literature, but also to other disciplines such as sociology, politics and economy. In other words, utopias have been dealt with in many ways by very different disciplines. Within this context, the objevtive of the study is to analyze the position and current status of utopias and utopianism in the twenty-first century. This study consists of two parts. In the first part, the historical and cultural adventure of utopia and utopianism is emphasized. In the second part, the current situation of utopias and utopianism in the twenty-first century is analyzed. The literature review method study was used in the study. The study is based on the evaluation, analysis, interpretation,and description of this literature.

Keywords:

Sociology, Utopia, Utopianism, History of utopia,Utopias in the 21st century

GİRİŞ

İnsanların iyiliğe ve mutluluğa olan özlemleri her zaman zihinlerdeki yerini korumuştur ve günümüzde de korumaktır. Hayattan lezzet alma isteği ve iyi bir yaşam beklentisi teorik ve uygulamada insanları arayışlara sevketmektedir. Hem siyasi ve felsefi eserlerde hem de edebi eserlerde bu arayışların izleri mevcuttur. Bu arayışların kavramsal olarak betimlenmesine bakıldığında "ütopya" kavramı öne çıkmaktadır. Kavram hem iyi bir yer hem de hiçbir yer olarak tanımlanmaktadır.[1] Ütopya kelimesi bütün dünya dillerine İngiliz yazar, hukukçu ve devlet adamı Thomas More'un aynı adlı kitabından geçmiştir. Yunanca ou (değil) ve topos (yer) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmaktadır ve 'hiçbir yerde olmayan' anlamına gelmektedir.[2] Ancak kavramın tanımlanışına bakıldığında farklı yaklaşımlar da söz konusudur.

1 Krishan Kumar, *Ütopyacılık,* trc. Ali Somel (Ankara:İmge Kitabevi, 2005), 9.

2 Mahmut Avcı, *Tommaso Campanella ve Thomas More'un Ütopyalarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2006), 15.

Bu bağlamda, Türk Dil Kurumu (TDK) ütopyayı "gerçekleştirilmesi imkânsız tasarı veya düşünce" olarak tanımlarken[3] Felsefe Sözlüğü'nde ise "ideal ya da yetkin toplum; ideal bir toplum düzeni ya da yönetim biçimi ortaya koyan tasarım" olarak ifade edilmektedir.[4] Bir başka deyişle "salt düşüncede de olsa içinde yaşayanlara eşitlikçi, doğru, haktanır, yetkin bir düzen içerisinde kötülüklerden arındırılmış mutlu bir yaşam sürmeyi vaat eden kurgusal ve ülküsel kusursuz toplum tasarısı: düşülke ya da düşülkü" olarak da tanımlanabilir."[5] Sosyolojik manada ise "kusursuz bir toplumu ya da ideal bir devleti ifade eden hayali bir kurgudur."[6]

Avusturyalı romancı Robert Musil'e göre ise "Ütopya bir hedef değil, bir uyumlanma". Ütopya böylelikle dünyadaki tüm insanlara yaklaşmanın bir yolu. Henüz olmayan, tamamlanmamış bir yolculuk, sadece muhtemel ve hatta imkansız olsa bile, mümkün olana karşı bir taahhüt. Polonyalı filozof Leszek Kołakowski ise bunu şöyle ifade eder: "Belli bir anda imkânsız olan ancak imkansız olduğu bir zamanda belirtilmesiyle mümkün olabilir".[7] Kumar'ın da vurguladığı gibi ütopyanın iyi bir yaşama bakış açısı içinde yer bulduğu bugünün gerçekliğinden etkilenmektedir. Ancak, ütopyacıların kahinlik yetenekleri yoktur; görüşleri içinde yaşadıkları toplum biçimi tarafından sınırlanır.[8] Mevcut yaşam ve toplumsal durum kişi üzerinde etki ederek onun kurduğu/kurguladığı yeni düzenin biçimine de etki etmektedir.

Bunların yanında ütopyalar farklı şekil ve biçimlere de sahiptir. Örneğin, Platon'un ideal devleti gibi, ideal bir düzeni konu edinen, arzulanan siyasi düzenin gerçekleşmesine katkı sağlayacak ve tasarlanan temel üzerinde ideal bir toplum düzeni oluşturan *siyasi ütopyalar;* Marx ve Engels'in

3 Türk Dil Kurumu, "Ütopya", erişim: 06.07.2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.554a1b9f1ae2c0.91280211.

4 Ahmet Cevizci, "Ütopya", *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 3:880.

5 Baki Güçlü v.dğr., "Ütopya". *Felsefe Sözlüğü, (*Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 2:1507.

6 Nilnur Tandaçgüneş, *Ütopya: Antik çağdan günümüze mutluluk vaadi*, (İstanbul Ayrıntı Yayınları, 2013), 19.

7 Michael H. Jacobsen – Keith Tester, "Utopia as a Topic for Social Theory". *Utopia: Social Theory and the Future*, eds. Michael H. Jacobsen – Keith Tester (England: Ashgate Publishing Limited, 2012), 1.

8 Kumar, *Ütopyacılık*, 79.

Komünist Toplumu gibi, gerçekliğin doğası ve işleyişine içkin temel bir kavrayışa sahip olan bir düşünürün, tarihsel gelişmenin sonunda ortaya çıkacağına inandığı ideal toplumsal düzenler olarak bilimsel, *tarihi ütopyalar* ve Schiller'in *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine,* 1795) başlığını taşıyan eseri gibi, insanın sahip olduğu potansiyel güçlerinin gerçekleşmesini hedeflediği *felsefi antropolojik ütopyalardan* bahsedilebilir. Başka bir açıdan ise, E. Bloch ve H. Marcuse gibi düşünürler eserleriyle tanımlanabilecek, sadece düş ve fantezilere denk olan 'soyut ütopyalar' ve eleştirel sosyal teoriden türeyen, hakim ideolojiden uzaklaştıkları ölçüde derinlik kazanan 'somut ütopyalar' olarak da ikiye ayrılmaktadır.[9]

Bir diğer ayrım olarak biçimsel ve içeriksel olarak da iki türe ayrılabilir. Biçimsel bağlamda, yazım tarzlarına göre, sanatsal/edeb'i, felsefi/bilimsel/ideolojik ve mitolojik/dini ütopyalar olarak üç türe ayırabiliriz. Sanatsal/edebi olanlar, anlatılan tasarımın idealliği veya gerçekleşebileceği yönünde bir iddia yoktur. Öte yanda böylesi bir iddia varsa bile onun neden ideal olduğunun, ortaya konulan ideale nasıl ulaşılabileceğinin detaylı gerekçesine yer verilmez. Bu tür ütopyalara Thomas More'un Utopia'sı, Tommaso Campanella'nm Güneş Ülkesi iki örnek olarak verilebilir. Felsefi/bilimsel/ideolojik ütopyalarda, ortaya konulan ütopik kurgunun ideal olduğu veya gerçekleştirilebileceği iddiası vardır ve niçin ideal olduğu ve bu ideale nasıl ulaşılacağı detaylı şekilde gerekçelendirilmeye gayret edilir. Bu ütopyalara Platon'un ve Farab'i'nin ideal Devleti, Marx ve Engels'in Komünist yada Sınıfsız Toplumu örnek gösterilebilir. Mitolojik/dini ütopyalarda ortaya konulan ütopyanın geçmişte var olduğu veya gelecekte var olacağı iddiası ve inancı kendini göstermektedir.[10]

Ütopyaların bu büyüme ve olgunlaşma süreci, çok uzun bir tarihsel ve kültürel mirasa sahiptir. Her dönemde ve çağda çeşitli ütopya örnekleri sahneye çıkmıştır. Toplumun tüm yapılarını ilgilendirdiğinden birbirinden çok farklı bilim dallarının da menziline girmiştir Örneğin, edebi türün önemli örneklerini sergileyen ütopik kurgular, edebiyat, sosyoloji, siyaset, ekonomi

9 Murad Omay, "Ütopya üzerine genel bir inceleme", *Sosyoloji Dergisi*, 3/18 (2009), 1-14.
10 Omay, "Ütopya üzerine genel bir inceleme", 12.

gibi çok farklı disiplinlerin ilgi alanındadır.[11] Diğer yandan, birbirinden çok farklı yaklaşımlar tarafından çeşitli şekillerde ele alınmış, içine dahil edildiği düşünce akımlarının karakterine bağlı gelişen olumlu-olumsuz çeşitlemeleriyle yaşam pratiğini de etkilemiştir: Hıristiyanlık düşü, Totalitarizm, Faşizm, komünizm, Saint-Simonculuk, Marx, 1968 kuşağı, ütopik sosyalizm, Feminizm, aydınlanma ideali, devrimci ütopyacıl kurgular, 1789 Fransız Devrimi, Konumlanışçı Enternasyonal, toplumsalcı okul, Bauhaus, Dada akımı gibi birbiriyle içerik olarak çelişen kişilere, düşüncelere ve yönelimlere sözcülük etmiştir.[12] "Arzu ve tasarım, uyum ve umut: Muhtemelen başka toplumsal ve siyasi felsefelerin oluşumunda da mevcuttur. Bu unsurların taşıyıcıları hiç kuşkusuz ütopyanın inşasında önemlidir. Ancak ütopya sadece bu unsurları birleştirmez. Kendine özgü mucitliği vardır."[13] Başka bir deyimle farklı yaşam pratiklerine sahip düşünce sistematikleri dünden bugüne tahayyül ettikleri bireyi ve toplumu kurgulamaktan vazgeçmemiştir. İdeal insan ve toplum "idea"sı teknolojik gelişmelerinin az ve/veya hiç olmadığı dönemlerden 21. yüzyıldaki yapay zeka, büyük veri, siber-fiziksel mekan, akıllı kentler gibi tartışmaların olduğu dönemde de tüm canlılığı ile zihinlerdeki yerini korumaktadır.

Bu noktadan hareketle çalışma ütopyacılığın günümüzdeki varlığı ve mevcut durumunu analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için yerli ve yabancı literatür taraması tekniği kullanılmıştır. Araştırma bu literatürün değerlendirilmesi, analizi, yorumlanması ve betimlenmesine dayanmaktadır. Birinci bölümde öncelikle ütopya ve ütopyacılığın tarihsel ve kültürel serüveni üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ise bu tarihsel süreçten süzülerek gelen ve 21. yüzyılda ütopyaların ve ütopyacılığın mevcut durumu incelenmektedir. Birçok etmenin yol açtığı rahatsızlıklar, huzursuzluklar karşısında acaba günümüzde ütopya ve ütopyacılık kendine bir yer bulmakta mıdır, canlılığını ve etkisini sürdürüyorsa 21. yüzyıldaki bu etki nasıl ifade edilebilir soruları cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

11 İbrahim Yücedağ, "Ütopyalar ve toplum sınıflamaları ilişkisi üzerine", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8/1 (2011), 199-212.

12 Benya Bakır Şen, *Bir Ütopyacı Olarak Sanatçının Yaşamsal Deneyimi Dönüştürme Tutkusu*, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2006), 3.

13 Kumar, *Ütopyacılık*, 35.

1. ÜTOPYANIN TARİHSEL VE KÜLTÜREL SERÜVENİ

Ütopya yazımı denildiğinde ilk akla gelen batı ütopyaları ya da Avrupa ütopyalarıdır. Doğunun ütopya üretmediği hatta üretemediğine dair yaygın bir algı vardır.[14] Ancak, Thomas More, ütopya kelimesini ve edebi türünü ve içeriğini belirlemesine karşın, var olan toplumsal düzenden daha iyisinin mümkün olabileceğini tahayyül eden ve bu daha iyi ve daha mutlu toplumu tanımlayan ilk kişi değildir. Bu tür hayallerin yer aldığı örnekleri diğer öncülleri arasından örneğin antik Sümer, klasik Yunan ve Latin edebiyatında, Eski Ahit, Budizm, Konfüçyanizm ve Hinduizm'de bulmak mümkündür.[15] Başka bir deyişle, kavram, Thomas More ve ilk özgürlükçü hareketlerle beraber zikredilip Avrupa kökenli edebi ve siyasal bir sözcük olarak literatürde yer bulsa da köken bağlamında, insanlığın varoluşuyla özdeş bir ihtiyaçtan beslenmektedir.[16] Çünkü, kelime kavram olarak çok eskilere kadar gitmese de daha iyi bir yaşama olan arzu insanlığın her döneminde vardır. Günümüzde bilgisayar ortamında yazıya dökülen yapıtlar, uygarlık beşiğinin ilkel dönemlerinde tahtaya, taşa resmedilmekte ya da sözlü kültürün önemli bir parçasıydı.

Genel olarak incelendiğinde ise ütopik edebiyatın en çok İngilizce konuşan dünyada yaygın olduğu söylenebilir. İngiltere, ABD, Yeni Zelanda, özellikle ütopik edebiyat bağlamında güçlü bir geleneğe sahiptir. Ayrıca, Brezilya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Rusya ve Latin Amerika da ütopya geleneğine önemli düzeyde sahiptir. Bugün ise diğer Avrupa ülkelerinde ve Batılı olmayan dünyada da önemli derecede ütopya geleneğinin olduğunu biliyoruz. En güçlü şekilde Batılı olmayan gelenek ise Çin'deki ütopik gelenektir, ancak, bu tarz ütopik kurgulara Orta Doğu'da, Hindistan'da ve Güneydoğu Asya'da da rastlamaktayız. Diğer yandan, Afrika ülkelerinde de gelişen bir ütopya geleneğinden söz edebiliriz. Hatta daha önceleri böyle bir geleneğe sahip olmadığı düşünülen Japonya'da genç Japon araştırmacıların sayesinde eski dönemlerden bir tane ütopyanın var-

14 Zuhal Şan, *Ütopyalarda devlet tasarımı: Platon, More, Campanella*, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2010), 14.

15 Lyman Sargent, "Utopia" New Dictionary of the History of Ideas., erişim: 16.07. 2018, http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3424300799.html .

16 Tandaçgüneş, *Ütopya: Antik çağdan günümüze mutluluk vaadi*, 29.

lığı ortaya çıkarılmıştır.[17] Batı dünyasının yanı sıra Doğu toplumlarında da ütopik eserlerin varlığı bu araştırmalarla da öne çıkarılmaktadır.

Bu bağlamda, Avustralya'daki aborjinlerde, Kanada'daki ilk uluslarda, Yeni Zelanda'daki Maorilerde ve ABD'de yerli Hintli Amerikalılar arasında sözlü ütopya gelenekleri de mevcuttur. Batılı olmayan ütopyacı geleneğin çoğu More sonrasıdır ve açık şekilde onun icat ettiği edebi türle yakından ilişkilidir. Çin, More öncesi güçlü bir ütopyacı geleneğe sahip olduğundan dolayı More sonrası da Batılı olmayan en güçlü geleneğe sahip olması şaşırtıcı değildir. İngilizce yazılan Afrikan ütopyalarına bakıldığında bunlar Batı'da geniş bir kitlece okunmaktadır. Bu ütopyalar çeşitli ülkelerden çıkmaktadır ve güçlü bir distopik içeriğe sahiptir. Bununla birlikte çeşitli modern Batı ütopyalarında olduğu gibi olumlu yönde değişim olacağına yönelik umutlarını da korumaktadır.[18] Diğer bir deyimle, ütopyalar, kent beşiğinde farklı seslerden farklı ninniler eşliğinde büyümekte ve olgunlaşmaktadırlar.

Bu noktadan hareketle bütün toplumların bir Altın Çağ miti, herkesin tam bir mutluluk ve iyilik içinde yaşadığı bir başlangıç zamanı söz konusu olduğu söylenebilir.[19] İnsanların özlemlerinin yansıması olan cennet söylencesi, "Altın Çağ" düşüncesiyle benzerlik içermektedir; birçok kültürde yer alan Altın Çağ düşüncesi, insanların mutluluk ve rahat içinde yaşadığı bir cennet söylencesi ile dile gelmektedir.[20] Bunun yanında, İsa'nın dünyaya geri döneceği inancını temel alan Binyılcılık ve Yahudilikteki Mesih beklentisi düşüncesine dayalı Mesihcilik, bir yere veya kültüre genetik bir bağlılık göstermeksizin, dünyanın her yerinde görülebilir.[21] Krishan Kumar bunları şöyle ifade etmektedir: "Binyıl inancı, görünüşte ideal bir insanlık durumu olarak geçmişin ve geleceğin Cenneti düşüncesiyle bağlantılıdır. Hem Altın Çağ'dır… hem ilkel Cennettir ve Vaat Edilmiş Topraklardır.. Mesihin merkezi bir rol oynamasına rağmen Binyıl inancı, temelde kolektivist bir öğretidir."[22] İçinde bulunduğu durumda işi ve aşı için binbir

17 Sargent, "Utopia" erişim: 16.07. 2018 http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3424300799.html
18 Sargent, "Utopia" erişim: 16.07. 2018 http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3424300799.html
19 Kumar, *Ütopyacılık*, 13.
20 Bakır Şen, *Bir Ütopyacı Olarak Sanatçının Yaşamsal Deneyimi Dönüştürme Tutkusu, 15.*
21 Tandaçgüneş, *Ütopya: Antik çağdan günümüze mutluluk vaadi*, 31.
22 Kumar, *Ütopyacılık*, 18-22.

zorluğun üstesinden gelip ancak kısıtlı imkana sahip olmak yerine hem kendisinin hem de ailesinin daha müreffeh daha mutlu olduğu/olacağı bir cennet düşü geçmişten günümüze tüm insanların zihninde vardır.

Bu bağlamda, ütopya, bir yazın örneği olarak, insanın düştüğüne inanılan cennet, geçmişte kaldığına inanılan Altın Çağdır ve bin yıl inancı gibi mitolojik söylemlerden de etkilenerek Altın Çağ'ı gelecekte de arayan, olmasını arzulayan kimi dinsel inançlardan da etkilenmektedir. Ancak böylesi felsefi bir söylemle ilk kez Antik Yunan'da karşılaşmaktayız.[23] Antik dönemlerden günümüze kadar gelen birçok ütopya örneği vardır ve bu eserlerin bir bölümü fazla bilinmezken kimileri ise çok fazla bilindiğinden dolayı ütopyanın başlangıcı olarak addedilmektedir. Antik dönemdeki ütopya örneklerine bakıldığında, Platon dışında Phaleas, Hippodamos, Diodorus Siculus, Aristophanes, Jambulos, Hesiodos ve Lukianos'u görürüz.[24] Ancak, tam metin olarak mevcut olan Platon'un Devlet eseri, Antik Yunan'da ütopik yazının en temel eseri olarak öne çıkmakta ve kendisinden sonraki ütopya geleneğine çok güçlü katkılar sunmaktadır. Örneğin, Farabî'nin el-Medinetül Fâzıla'sı, Tomasso Campenalla'nın Güneş Ülkesi, Thomas More'un Utopia'sı, Francis Bacon'ın Yeni Atlantis'inde Platon'un izlerini görmek mümkündür.[25]

Antik dönemlerden Ortaçağa gelindiğinde ütopyalarının niteliğinde ise bir değişim görülmektedir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün izlerinin yansıdığı Ortaçağda toplumsal sorunların fazlalığı ütopya kurgularına bir canlılık kazandırmış; fakat bu canlılık dönemin koşulları nedeniyle sınırlı olmuştur. Bu dönemde hâkim olan dinsel otoritelerden dolayı ütopik eserler dini yeni kurulacak olan düzenle birleştirmeye çalışmışlardır.[26] Bu noktada, Thomas More'un Ütopya'sı edebi bir yapıt olmanın yanında asıl derin işlevi, Ortaçağ'ın sıkıntılı karanlık düşüncesinden, Reform, Hümanizm ve Rönesans denkleminin bilime ve doğaya koşut olan durumlarla simgeleşen farklı bir düşünsel boyuta geçişi işaret etmesidir.[27] Ütopya kelimesi Batı dillerine

23 Hasan Aydın, "Güneş Ülkesi: Eğitim odaklı bir ütopya", *Bilim ve Gelecek Dergisi*, 32 (2006), 56-63.
24 Şan, *Ütopyalarda devlet tasarımı: Platon, More, Campanella,* 15.
25 Aydın, "Güneş Ülkesi: Eğitim odaklı bir ütopya", 56.
26 Yücedağ, "Ütopyalar ve toplum sınıflamaları ilişkisi üzerine", 203.
27 Bakır Şen, *Bir Ütopyacı Olarak Sanatçının Yaşamsal Deneyimi Dönüştürme Tutkusu,*18.

hızlıca girmiştir. 1516'da Latince yazılan eser, 1524'te Almanca'ya, 1548'de Fransızca'ya, 1551'de İngilizce'ye ve 1553'te Danca'ya çevrilmiştir.[28]

Ütopyaların niteliğindeki Ortaçağla başlayan bu değişme sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Örneğin, 18. yüzyılın sonuna doğru ruhundaki gelecek kavramının yerini kavramsal bir araç haline gelen ilerleme fikri ütopik işlevi devralmıştır. Devamında 19. yüzyılda ise gelişim gösteren evrensellik düşüncesiyle birlikte, sanayi ve bilim aracılığıyla toplumsal örgütlenmeye dayalı Saint-Simoncu Kilise görüşüyle bütün dünyayı kapsayacak şekilde bir iletişimsel tekno-ütopya'nın temelleri atılır.[29] Diğer yandan, 18. yüzyıl filozofları Newtoncu bilim ışığında hevesle ilahi bir kent yaratmaya koyuldular; Fransız Devrimi birçoklarına akıl egemenliğindeki Binyılın başlangıcı olarak göründü. 19. yüzyıldakiler ise en etkili binyıl düşünürü, 12. yüzyılda yaşamış olan Calarialı keşiş, Fioreli Joachim'in projesini tekrarlıyormuş gibi görünmekteydi.[30]

Bu dönemde özellikle, yazılı baskıya karşı fiili kısıtlamaların bir süreliğine yok olduğu ve bir dizi yeni kavramın yüzeye çıkmasına izin veren İngiliz İç Savaşı ya da Fransız Devrimi gibi dönemleri takip eden siyasal devrimler ve diktatörlükler zengin ütopik anlar katmıştır. Böyle zamanlarda her şey mümkün görünmekte ve ütopyacı diğer insanlardan daha çılgın görünmemektedir. Çünkü on yedinci yüzyılda yeni bilimin ortaya çıkışı gibi dini hizipleşmeler ve entelektüel devrimler veya ondokuzuncu yüzyılda dramatik olarak yeni üretim biçimlerinin başlangıcı ya da Amerika Kıtası'nda, Güney Denizlerinde veya bu alanın sınırlarının ötesindeki yeni alanın keşfi, tümüyle yeni ütopik fikirlere yol açtı ve yeni şaşırtıcı ütopik eserlerin oluşmasına yol açtı.[31] Başka bir deyimle, mevcut sistemdeki değişim, dönüşüm, devrim ya da yeni yerlerin keşfi yeni bir yaşam alanın olabileceği inancını artırmaktadır. Böylesi devrimsel süreçlerin yaşandığı anlarda kişiyi zihnini kısıtlayan sınırlamalardan kurtarması sayesinde yeni teori, kavram, düşünce ve edebi eserleri ortaya çıkarmaktadır.

28 Sargent, "Utopia" erişim: 16.07. 2018 http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3424300799.html

29 Tandaçgüneş, *Ütopya: Antik çağdan günümüze mutluluk vaadi*, 44.

30 Kumar, *Ütopyacılık*, 24.

31 Frank E. Manuel – Fritzie P. Manuel, *Utopian thought in the Western world*, (USA: The Belknap Press,1979), 14.

Yeni ve yakın çağdaki ütopyalar ise nitelik olarak bakıldığında öncekilere nazaran daha karamsar ve daha çok distopya olarak nitelendirilen bir türe sahiptir.[32] Başka bir deyimle, 20. yüzyılda faşizm ve komünizm ütopyalarının kendi distopyalarına döndüğünün deneyimlendiği görülmektedir. Komünist sistemin çöküşüyle beraber, serbest piyasa ütopyasının kurulduğundan ve bunun da hızlı bir şekilde kendi kendisinin distopyası haline gelmektedir.[33] Bu distopik eserlerin çoğu toplumdaki sorunların temel sebebi olarak gücün aşırı bir biçimde merkezileşmesine odaklanmaktadır.[34] Örneğin, Rus Zamyat'in 1920'deki "Biz "i, Aldous Huxley'in 1923' teki "Yeni Cesur Dünyası" ve yine George Orwell'in 1949'da yayımlanan "1984" isimli romanlarında, kısa olarak değinmek gerekirse, bilim kurgu aracılığıyla, ileri, özellikle teknolojik güçlere sahip devletin, katı, acımasız, sınıfsal farklılıklar içinde, bireyin toplum içinde eritilmesini ve zayıflatılmasını konu edindikleri belirtilebilir.[35] Diğer yandan, 20. yüzyılda pozitif ütopyaların varlığı da görülmektedir. Bunların en önemli teması ise feminizmdir. Örneğin, Charlotte Perkins Gilman (1860–1935)'ın *Herland'in Keşfi ve* yazarın 1979'da basılan ilk kitabı ile daha erken dönemlerde yazılan feminst ütopyaların keşfini veya yeniden ortaya çıkışını sağlamıştır.[36] Ancak, mevcut politik-ekonomik sistemin ve aktörlerinin güçlerini tahkim ettiği böylesi dönemlerde kendilerini ve sistemi korumak adına bireyi yok sayabileceği gerektiğinde ezip geçebileceği üzerine distopik kurgulara dair eserlerin yazılması bu dönemin karakteristik özelliğini tasvir etmektedir.

2. 21. YÜZYILDA ÜTOPYALARIN ETKİSİ

21. Yüzyılda çoğu insan için distopyadan ayrılmaz biçimde ütopyalarda bozulmaları, kötüleşmeleri görmekteyiz. Örneğin, George W. Bush'un Taliban ve diğer İslami aşırıcıların olabildiği kadar ütopyacı olduğu ileri sürülmektedir ve bunların hepsi kendi inandıkları Yaratıcının isteklerini yaptık-

32 Şan, *Ütopyalarda devlet tasarımı: Platon, More, Campanella,* 17.

33 Lyman Sargent. "In defense of utopia", *Diogenes*, 209 (2006), 11-17

34 Lyman Sargent. "Authority and utopia: utopianism in political thought", *Polity*, 14/4 (1982), 565-584.

35 Mustafa Demirkan, "Ütopik bilincin kutsaldan profana önlemez özgürleşmesi", *Journal of İstanbul Kültür University*, 1 (2005), 41-53.

36 Sargent, "Utopia" erişim: 16.07. 2018 http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3424300799.html

larından emindirler. Onların hepsi kendilerinin gerçeğe sahip olduklarını bilirler; güçleri ve kendi doğrularını, gerçekliklerini empoze etme isteğiyle, ütopya adına distopya yaratmaktadırlar.[37] Bu aşırıcıların düşüncelerinin yaygınlaşması ve taraftar kazanması eski dönemlere göre daha kolaydır.

Bu bağlamda da 20. yüzyılda ve 21. yüzyılda, ütopya karşısında bir söylem geliştirmenin kolaylığı dikkat çekmektedir. Çünkü, 21. yüzyıl her gün yeni teknolojik gelişmelerin hayatımıza girdiği, dünya nüfusunun ve kentleşme oranlarının sürekli arttığı bir çağdır. Artan nüfus ve kentli bireylerin artışı beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Bu noktada bu yeni teknolojiler kimileri tarafından bir kurtarıcı melek olarak görülmeye başlanıp günümüzün akademik yazınında ve uygulayıcılarının retoriğinde modern masalı olarak da adlandıralabilecek "akıllı şehirler" inşa edilmesinin gerekliliği öne çıkarılmaktadır.

Dijital çağ ile ilgili hem olumlu hem de olumsuz projeksiyonlar, modern proje ile hayal kırıklığının duyarlılığını paylaşıyor. Ancak, olumlu e-topyacılık (e-topianism), sanallığı (virtüel olanı), özgürlük ve eşitlik vaadlerinin nihayet gerçekleşebileceği yeni, kirlenmemiş alan olarak görürken, negatif veya distopik anlatılar, sanal alanı, modernliğin kontrol, tahakküm ve hayal kırıklığı mantığının özü olarak görmektedir. E-distopyacılara göre, sanal (virtual) insan deneyiminin bu degradasyonuna bir alternatif sunmamakta, aksine onun dinamiğini ileriye taşımaktadır. Suç, risk ve tehlike kategorileri etrafında yapılandırılan internet döneminin baskın sosyokültürel değerlendirmelerini yönlendiren tam da bu duyarlılıktır.[38] Bu bağlamda mekânsal olarak erişilebilen başka bir yeri bulma girişimi olmadığı ifade edilebilir. Küreselleşme çağındaki ütopya, mekân ve zaman olarak bu dünyada mevcut değildir. Adeta insanların mekân ve zaman algıları bir ekranın içine hapsedilmekte ve böylelikle insanlar bile şişedeki bir beyne indirgenmektedir.

Bu noktada, kapitalizm üretmeye eğilimli olduğu tahakküm edici bireyciliği göz önüne alındığında, kapitalist devletler nüfusu mobilize etmek gerekli olduğunda aşırılıklara gitmek zorundadır. Topluluk yaratma duy-

37 Lyman Sargent. "In defense of utopia", *Diogenes*, 209 (2006), 11-17.

38 Majid Yar, "Virtual Utopias and Dystopias – The Cultural Imaginary of the Internet", *Utopia: Social Theory and the Future*, eds. Michael H. Jacobsen - Keith Tester (England: Ashgate Publishing Limited, 2012), 188.

gusu, daha sonra diğerini şeytanlaştırmaya dönüşebileceği ifade edilmektedir: diğer devlet/ler, diğer ulus/lar, diğer etnik grup, diğer cinsiyet, diğer cinsel yönelim, diğer din, diğer siyasal parti. İnsanları birleştiren şey nefrete dönüşür. Teknolojik başarıları ona insanları endokrine etmede çok büyük araçlar ve imkanlar vermesine karşın, kapitalizm bu tarz birleştirici taktiklere başvuran ilk sosyo-ekonomik düzen değildir.[39] Bu bağlamda örneğin, "tüketim sürecinde biriktirilemeyen ütopik fonksiyon böylece iktidara talip olmayan ve hatta ona hizmet eden, politik ekonominin bir parçası haline gelen sonsuza kadar sürüp gidecek bir fanteziye dönüştürülmektedir".[40] Diğer yandan bugün, yirmi birinci yüzyılda, bizi altüst eden çileden çıkartan distopyaların us yerine inanç ve geleneğe dayanmaktadır.[41] Ancak bakıldığında muazzam ekonomik, politik ve ideolojik yapılarla birlikte eşsiz bir güç birikiminin varlığı söz konusudur. Bu gücü elinde tutanların da gücün sürekliliğini sağlama konusunda her şeyi yapabileceği düşüncesinin zihinlerde olması kaçınılmaz gibidir.

Böylelikle de 21. yüzyılda iklim krizi, etnik şiddet, artan kirlilik ve gıda güvensizliğinin hızla değişen dünyasında, insanlık için pozitif bir gelecek vaadinin gün geçtikçe tasavvur edilmesi imkansızlaşmaktadır. Diğer yandan, insanların, doğal kaynakların, finansın ve düşüncelerin küresel akışlarının hem negatif hem de pozitif olarak geniş bir aralıkta olası gelecek tasarımları sunar. Ancak, hem toplumda hem de doğadaki dönüşümsel değişiklikler nedeniyle gelecek kaotik ve belirsizliğini korumaktadır ve gelecek ile ilgili bilgilerin birilerinin inceleme ve denetimi altında olduğu anlamına gelmektedir.[42]

Diğer yandan, Albritton'a göre ise ekonomik, sağlık, ekolojik ve gıda krizleri düşünüldüğünde tarihsel olarak bugünkü çoğu gözlemcinin son iki yüzyıldır hegemonik olan kapitalist düzende dönüşüm aşamasındayız. Dahası, günümüzde daha önceki herhangi bir dönümden noktasından daha radikal biçimde dünya üzerindeki tüm hayatı etkileyecek ekolojik bir dönüm noktasına yaklaşmış bulunmaktayız. Dolayısıyla, insanlarda son derece

39 Albritton, "A Practical Utopia for the Twenty- First Century", 144.

40 Tandaçgüneş, *Ütopya: Antik çağdan günümüze mutluluk vaadi*, 336.

41 Sargent. "In defense of utopia", 13.

42 Valerie A. Brown, "Utopian thinking and the collective mind: beyond the transdisciplarity", *Futures* 65 (2015), 209-216.

orijinal ve yaratıcı ütopyaların dışa vurulması beklentisi olduğu gerçeği ile karşı karşıyayız. Bu ihtiyacın tüm çıplaklığı ile durmasına karşın, ütopyacı düşüncenin "entelektüel kötücülüğe" aşırı vurgusu sebebiyle bir nevi engellenmediği dile getirilmektedir. Diğer yandan bugünkü önemli aktörleri olan çok büyük şirketlerin ve devletlerin de çok güçlü oldukları mevcut sistemin korunmasında yerleşik çıkarları söz konusudur ve onlar sistemi korurken veya genişletirken kendilerini yeniden üretme ve büyütme kapasitesine sahiptir.[43] Özellikle teknoloji şirketleri yapay zeka, büyük veri ve siber-fiziksel mekanlar aracılığı ile hem güçlerini tam etmekte hem sundukalrı teknolojik imkanlarla insanlarda bir yanılsamaya da yol açmaktadır.

Başka bir açıdan değerlendirildiğinde de içinde yaşadığımız dönemde, teknolojik gelişme ve üretimin daha da hızlanması ve tüm engel ve güçlüklerin bir nevi kalkmasının beklendiğinin aksine toplumsal refaha ulaşılmasını sağlamamaktadır. Örneğin, üretim iki katından fazlası kadar arttı ancak bu durumun çalışma saatlerini en az yarı oranında düşürmesi gerekliyken bu realiteye yansımadı. İşsizlik, iş yükünün artırılması ve sermaye sahiplerinin oluşturduğu gizli işsizlik, çalışma saatlerini daha da artırdı.[44] Robert Tally de muzaffer küreselleşmenin karakteristiğinin, bizim ruhlarımızın bile kapitalist üretim tarzıyla iç içe geçmesi ve bireyin kendi hayal gücünün sadece meta olarak üretilecek başka bir ham maddesidir.[45] Bu noktada Tally'e göre kapitalizmin tanımlayıcı bir özelliği, mevcut statükoyla ilgili derin bir kaçınılmazlık duygusu gibi görünmektedir. Çünkü, Apple, Google, Exon, Cargill gibi küresel şirketlerin ve emperyal devletlerin, güçlü oldukları bu sistemin korunmasında büyük çıkarları söz konusudur ve mevcut sistemi korurken kendilerini büyütme kapasitesine de sahiptirler.

Tüm bu kötücül bakışlara rağmen, Lyman Sargent ise bu yüzyılda ütopyayı, kendi yaşamımızda değişimler yaşayabileceğimizin yollarını hatırlatan örneğin feminizm ve çevresel vb. hareketlerin devam eden belirginliğinde

43 Robert Albritton, "A Practical Utopia for the Twenty- First Century". *Existential Utopia New Perspectives On Utopian Thought* edts. Patrícia Vieira & Michael Marder. (New York: Continuum International Publishing Group 2012), 142.

44 Metin Bal, "Ütopyanın siyaset felsefesi tarihinde evrimi", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyalog*, 3/1 (2010), 1-13.

45 Robert Tally, *Utopia in the Age of Globalization: Space, Representation, and the World System*, (New York: Palgrave Macmillan, 2013), 96.

görmemizin mümkün olduğunu ifade eder. Kendi yaşamları için ütopyayı seçerek hala var olan veya kurulan binlerce gönüllü toplulukta diğerleriyle birlikte yaratılan vizyonda ütopyacılığı görmekteyiz. Bugün örneğin, 1960'ların komünal hareketinin en yüksek seviyesindeki durumundan bile daha fazla bu tarz komünal gruplar vardır.[46] Sargent'in de belirttiği bugün bizler önemli başarıları elde etme kabiliyetimiz hakkında şüpheci olmaya eğilimliyiz.

Son dönemdeki olayların, ütopyanın geri dönüşü olarak düşünülebilecek şeyleri gösterdiği de ifade edilmektedir. Occupy Wall Street'in (OWS) görünüşte kendiliğinden protestolar olarak, devamında Kaliforniya, Quebec ve Birleşik Krallık'taki öğrenci gösterileri, insanları değişim için harekete geçiren diğer huzursuz hareketlerle birlikte, bunların hepsinin ütopik dürtünün günümüzde güçlü bir şekilde hayati önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Görünen bütün küreselleşme sisteminde bile, insanların seslerini duyurup etkin olabileceği alanlar hala mümkündür.[47] Bu noktada, OWS hareketi, pratikte görünür hale getirilen ütopik teorinin bir örneği olarak düşünülebilir. Çünkü, umut her zaman vardır ve ütopyalar hala etrafımızdadır. Daha insani şartlarda ve özgür yaşamak arzusuyla mevcut iş bölümüne, otoriteye ve hiyerarşiye karşı hareketler ve örgütlenmeler hala söz konusudur.

SONUÇ

Ütopyalar yazıldıkları dönemin şartlarına göre bu yeni bir mutluluk vaatlerini farklı biçimlerde ya da içeriklerde sunmaktadır. Edebi ütopyalar, felsefi, mitolojik ve siyasal ütopyalar gibi ütopya yazımının birden çok biçimi vardır. 20. ve 21. yüzyıllarda ise ütopik kurguların distopik tasavvurlara doğru evrildiği görülmektedir. Çalışmada değinilen ütopyanın tarihsel süreçlerine ve ütopyacı düşünürlere koşut olarak bugüne etki bağlamında 21. yüzyılda da ütopyalar veya ütopyacılar var mıdır diye baktığımızda hem iyi hem de kötücül manada metinlerin ve vizyonların varlığı görülmektedir.

Ayrıca, bugünkü ütopyacıların tasavvurlarını gerek küreselleşme süreci gerekse hem teknolojideki hızlı gelişmeler hem de su, gıda, iklim gibi krizler olumsuz etkilemekte ve ütopyalara distopik karakter kazandırmaktadır. Tem-

46 Sargent. "In defense of utopia", 14.

47 Tally, Utopia in the Age of Globalization: Space, Representation, and the World System, 12.

sil ve yansıtma biçimleri, kültürel, politik ve felsefi bir söylemin çok daha uzun süredir devam eden bir dinamiğine gömülüdür; "Aydınlanma projesinden" miras kalan ilerlemenin (ve hatta aşkınlığın) pozitif ütopyacı beklentisini geri döndürürler ve genişletirler ya da teknolojik değişimden kaynaklanan daha koyu ve kötümser bir itaatsizlik, tahakküm ve insanlıktan uzaklaşma vizyonunu alırlar.[48] Diğer yandan, mevcut teknolojik gelişmelerin insanların ve kentlerin sorunlarının çözümünde anahtar rolü üstlendiğini düşünenler de vardır. İklim, su, gıda vb. krizlerden yapay zekaya sahip araç ve ekipmanlar sayesinde üstesinden gelinip sürdülebilir, yeşil ve akıllı mekanlar/yerleşimler kurulabileceği ideası da dile getirilmektedir. Diğer yandan, bu kurulan akıllı sistemlerin kapitalizmin içine düştüğü krizi aşmasında yardımcı olduğu da söylenebilir. Çünkü büyük veri, akıllı sensörler, akıllı robotlar, yeşil binalar, akıllı şehirler pazarı dev şirketlere milyarlarca dolar kazandırmaktadır. Aynı zamanda devletlerin de bu teknolojilerle bireyleri ve toplumları eski çağlara nazaran daha kolay denetim altında tutmalarına katkı sağladığı ifade edilebilir.

Ancak tüm bunlara karşın "mutluluk vaadi" içeren ve farklı bir yaşam hayali kuran hareketler ve komünal gruplaşmaların varlığı da görülmektedir. 20. yüzyılın ütopyacılarının bazılarının da ima ettiği gibi, "ütopya hiç bitmeyecek bir yolculuktur".[49]

KAYNAKÇA

Albritton, Robert. "A Practical Utopia for the Twenty-First Century". *Existential Utopia New Perspectives On Utopian Thought*. Ed. Patrícia Vieira - Michael Marder. 141-156. New York: Continuum International Publishing Group, 2012.

Avcı, Mahmut. *Tommaso Campanella ve Thomas More'un Ütopyalarının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2006

Aydın, Hasan. "Güneş Ülkesi: Eğitim odaklı bir ütopya". *Bilim ve Gelecek Dergisi* 32 (2006): 56-63.

Bakır Şen, Benay. *Bir Ütopyacı Olarak Sanatçının Yaşamsal Deneyimi Dönüştürme Tutkusu*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2006.

Bal, Metin. "Ütopyanın siyaset felsefesi tarihinde evrimi" *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyalog* 3/1 (2010): 1-13.

48 Yar, "Virtual Utopias and Dystopias – The Cultural Imaginary of the Internet", 191.

49 Jacobsen –Tester, "Utopia as a Topic for Social Theory", 1.

Biçakcı, Harun. "Social Capital and the Role of Shyness in the Society", *1st International Congress on Applied Sciences: Social Capital - UUBK'2015*. Ed. Ahmet Diken, Meral Erdirençelebi, Hasan Ali Akyürek, Mehmet Yasin Özsağlam. 85-88. Konya:Kültür A.Ş., 2015.

Brown, Valerie A. "Utopian thinking and the collective mind: beyond the transdisciplinarity". *Futures65* (2015): 209-216.

Cevizci, Ahmet. "Ütopya". *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

Demirkan, Mustafa. "Ütopik bilincin kutsaldan profana önlemez özgürleşmesi". *Journal of İstanbul Kültür University* 1 (2005): 41-53.

Güçlü, A. v.dğr. "Ütopya". *Felsefe Sözlüğü,* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.

Jacobsen, Michael H. - Keith Tester. Utopia as a Topic for Social Theory. In *Utopia: Social Theory and the Future*. Ed. Michael H. Jacobsen – Keith Tester. 1-4. England: Ashgate Publishing Limited, 2012.

Kumar, Krishan. *Ütopyacılık.* Trc: Ali Somel, Ankara:İmge Kitabevi, 2005.

Manuel, Frank E. - Manuel, Fritzie P. *Utopian Thought In The Western World.* USA: The Belknap Press, 1979.

Omay, Murad. "Ütopya üzerine genel bir inceleme". *Sosyoloji Dergisi* 3/18 (2009): 1-14.

Sargent, Lyman T. "Utopia." New Dictionary of the History of Ideas. Erişim: 16.07.2018. http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3424300799.html.

Sargent, Lyman T. "Authority and utopia: utopianism in political thought" *Polity*, 14/4 (1982): 565-584.

Sargent, Lyman T. "In defense of utopia". *Diogenes 209 (*2006): 11-17.

Şan, Zuhal. "Ütopyalarda devlet tasarımı: Platon, Morre Campanella". Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2010.

Tally, Robert. *Utopia in the Age of Globalization: Space, Representation, and the World System*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Tandaçgüneş, Nilnur. *Ütopya: Antik çağdan günümüze mutluluk vaadi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

Ütopya, Erişim: 06.07.2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.554a1b9f1ae2c0.91280211.

Yar, Majid. "Virtual Utopias and Dystopias – The Cultural Imaginary of the Internet". *Utopia: Social Theory and the Future*. Ed. Michael H. Jacobsen – Keith Tester. 179-195. England: Ashgate Publishing Limited, 2012.

Yücedağ, İbrahim. "Ütopyalar ve toplum sınıflamaları ilişkisi üzerine". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/1 (2011): 199-212.